

УДК 316.334.3: 324

Електоральний маркетинг та проблеми виборчої інженерії

О.Є. ШИНКАРЕНКО

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького, м. Мелітополь,
Україна, E-mail: shinklena1@rambler.ru**Авторське резюме**

У статті розглянуто проблему, пов'язану із найважливішими передумовами застосування електорального маркетингу, а саме: створенням державою та через неї конкуруючими в процесі виборів політичними силами, політиками умов, завдяки яким вони набувають певні переваги у боротьбі за перемогу. Аналізуються питання легітимності застосування подібних технологій виборчої інженерії, зокрема внесення змін у виборче законодавство, маніпуляції з кордонами виборчих округів, відбір лояльних виборчих комісій, застосування судових процедур для вирішення відповідних проблем та деякі інші. Досвід організації та проведення виборчих кампаній в усьому світі, у тому числі в Україні, показують, що на додаток до цих двох основних факторів, як безпосередньо звернутися політичній владі, її застосування та ефективності виборчої кампанії кандидата, часто менш важливим стає ще один важливий фактор. Основними причинами використання електоральної інженерії під час виборчих кампаній є маркетингові потреби учасників, які хочуть вирішити певні проблеми, пов'язані з корекцією результатів виборів на свою користь. Як і в розвитку технологій і процедур в електоральній інженерії вони розробили і впровадили у процесі виборчого маркетингу.

Ключові слова: виборці, виборчий ринок, виборча інженерія, виборчі технології, кордони виборчих округів, зміни у виборчому законодавстві.

Electoral marketing and engineering problems of election

O.YE. SHINKARENKO

Melitopol state pedagogical university of Bohdan Khmelnytsky, Melitopol, Ukraine
E-mail: shinklena1@rambler.ru**Abstract**

In the article considers the problem associated with the most important prerequisites for the application of electoral marketing, namely the creation of the state and because of her competing in the elections political parties, politicians conditions by which they acquire certain advantages in the struggle for victory. The questions of the legitimacy of the use of such technologies electoral engineering, in particular, changes in the electoral law, the manipulation of boundaries of electoral districts, the selection loyal electoral commissions, the use of judicial procedures for resolving the problems and others. Experience organizing and conducting election campaigns around the world, including in Ukraine show that in addition to these two main factors, both directly address political power, its use and effectiveness of the campaign of the candidate, often less

© О.Є. Шинкаренко, 2014

important is another important factor. The main reasons for the use of electoral engineering during election campaigns are the marketing needs of participants who wish to solve certain problems associated with the correction of the election results in their favor. As technology advances and procedures in electoral engineering, they have developed and implemented during the marketing campaign.

Keywords: electorate, electoral market, selective technologies, borders of constituencies, changes in electoral laws, political indifference.

Постановка проблеми. Досвід організації та проведення виборчих кампаній повсюдно, в тому числі в Україні, свідчить про те, що окрім таких двох найважливіших чинників, як безпосередньо привабливість політичної сили, її програми, кандидата та ефективність організації електоральної кампанії, часто не менш важливе значення набуває ще один важливий чинник. Мова йде про самі умови проведення виборчої кампанії, закони, що регулюють її проведення, та ті «поправки», які у ці закони впроваджують іноді перед самим стартом виборчої кампанії та ще під впливом тих чи інших політичних сил (найчастіше правлячих партій), які висловлюють, а потім закріплюють через законодавчі акти умови, що дозволяють їм забезпечити певні переваги для відповідних учасників виборчих перегонів.

Подібна практика, як зрозуміло, найбільш притаманна для держав, що здійснюють демократичний транзит, тільки стають на шлях впровадження демократії, проведення вільних виборів в органи влади. І досвід проведення виборчих кампаній в Україні, де постійно, практично перед кожними виборами до парламенту чи президента країни, змінюються, найважливіші «правила гри» (навіть запровадження інших виборчих систем), підтверджують це. Більш того, цілком справедливо можна вважати, що подібні процедури, які називають «виборчою інженерією», можуть змінювати і змінюють ті результати, які країна здобуває в процесі виборів щодо, в першу чергу, організації політичного управління в державі, приходу до влади певних політиків та партій.

Аналіз досліджень і публікацій. Під виборчою інженерією найчастіше розуміють не в цілому законодавчу діяльність по прийняттю та вдосконаленню виборчої системи (така діяльність цілком раціональна та здійснюється із тією чи іншою частотою у будь-якій державі, якщо виникають потреби в удосконаленні системи виборів), а, так би мовити, передвиборчу адаптацію, пристосування певних виборчих процедур з метою більш ефективною реалізації тими чи іншими політичними елітами, політичними силами своїх цілей щодо завоювання, збереження та використання політичної влади в державі чи регіоні.

Таким чином, виборча інженерія, з одного боку, не є політично обґрунтованою діяльністю по вдосконаленню виборчого законодавства. З іншого – вона не є виборчою технологією, оскільки в її процесі формуються або змі-

нюються ті чи інші «правила гри» виборчої кампанії, а остання (в тому числі її стратегія, тактика) виходить вже з тих умов та обмежень, які «закладені» у прийнятту та затверджену на певний час виборчу систему і правила, підходи до організації виборів.

На жаль, проблеми виборчої інженерії, які мають таке важливе значення для розвитку демократії в Україні, аналізуються у науковій літературі недостатньо глибоко. Зрозуміло, що на Заході, в країнах розвинутої демократії відповідні заходи (див. нижче) практично не застосовуються або застосовуються легітимно, у межах діючих виборчих систем. Щодо України, то деякі проблеми виборчої інженерії розглядаються практично лише В.М. Бебіком [1, с. 176-181] та В.А. Полтораком [2, с. 51-52].

Мета дослідження – проаналізувати основні напрямки реалізації виборчої інженерії та досвід її застосування в умовах України.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні напрямки використання виборчої інженерії, спираючись на ці роботи та досвід проведення виборчих кампаній в Україні в останні роки. Взагалі виділяють наступні напрями виборчої інженерії:

- внесення змін у виборче законодавство або прийняття нових виборчих законів, які мають забезпечити успіх тим чи іншим політикам чи політичним партіям, політичним елітам;
- маніпуляції з кордонами виборчих округів з метою забезпечення підтримки тих чи інших кандидатів або політичних партій;
- відбір лояльних до тих чи інших політичних сил, кандидатів членів виборчих комісій;
- зміна термінів проведення виборів з метою використання сприятливих для того чи іншого кандидата, партії умов;
- переміщення в період виборчих кампаній виборців (військових, сільських чи міських мешканців, що беруть участь в збиранні врожаю, та ін.) з одних територій, округів у інші;
- використання судових процедур для вирішення проблем, що виникають у процесі виборів та можуть регулюватися певними політичними силами.

Навряд чи виборча інженерія обмежується перерахованими вище напрямками. Але зупинимось на характеристиці проблем використання цих в умовах сучасної України з метою більш глибокого аналізу проблем електорального маркетингу (а це, безумовно, проблеми виборчого маркетингу), його специфічних підхо-

дів, заснованих на активній реалізації заходів, що спрямовані на задоволення того «попиту», який виявлений у процесі підготовки різних політичних сил (у першу чергу – владних) до проведення виборчих кампаній Е. Ноель-Нойман [3, с. 352].

Зупинимось в першу чергу на проблемах змін у законодавствах про вибори, наприклад, на досвіді, що «накопичувався» в процесі підготовки та проведення парламентських виборів 2012 року. Нагадуємо, що свого часу саме Партія регіонів та БЮТ ініціювали, коли їм це було вигідно, перехід до пропорційної виборчої системи в Україні на рівні місцевих та загальнодержавних виборів. Але у 2012 році ситуація докорінно змінилася, в першу чергу, для партії влади. Тому саме вона висунула пропозиції щодо перегляду виборчої системи і впровадження змішаної виборчої системи.

Основна «настанова» була на те, що при можливому незначному голосуванні за партію влади по партійних списках, треба було «відшкодувати» електоральні втрати за рахунок мажоритарників, основна маса яких репрезентувала бізнес та природно багато в чому була залежною від уряду та інших органів управління, що були сформовані правлячою політичною силою. До речі, саме так і сталося. Як відомо, правляча політична сила на цих виборах виборола по партійних списках усього 30 відсотків голосів. Але провела свого спікера, сформувала, хоча й ситуативну, більшість у парламенті саме за рахунок впровадження змішаної виборчої системи.

Можна було б наводити багато інших прикладів змін у законодавство про вибори з метою забезпечення «виграшу» певною політичною силою. Але скажемо лише про один. Як відомо, зусилля, що здійснюються відносно недопущення Ю. Тимошенко до участі у президентських виборах 2015 року, базуються на наявності у неї судимості, яка пов'язана із підписом газових угод із Росією у 2009 році. У той же час відомо, що в Конституції України немає заборони балотуватися на відповідні посади кандидатам у разі наявності у них непогашеної судимості. Зрозуміло, що виборчі закони, які забороняють це, мають рацію (у протилежному випадку криміналітет мав би змогу реально балотуватися на всі виборні посади та займати їх). Але... саме в процесі організації виборчої інженерії (при бажанні більшості депутатів Верховної Ради) можна було б декриміналізувати відповідну статтю кримінального кодексу (щодо «політичних злочинів») і вирішити відповідну проблему. Відомо, що така спроба була, але внесена поправка не пройшла завдяки позиції значної кількості народних обранців. Цей випадок, на наш погляд, найкраще свідчить про можливість виборчої інженерії та проблеми її застосування, або незастосування.

Переходячи до розгляду наступної групи проблем виборчої інженерії, пов'язаних зі зміною кордонів виборчих округів, зауважимо, що саме при підготовці до виборів у Верховну Раду у 2012 році такі зміни набули небачені до цього в українській виборчій практиці масштаби. Такі, що цей напрям виборчої інженерії можна вважати саме маніпуляцією із кордонами виборчих округів.

Партією влади було зроблено практично все для того, щоб кандидати від опозиції та незалежні кандидати, особливо у сільських округах, не мали б жодної змоги одержати перемогу. Більш того було багато ситуацій (наприклад в одному з округів Кіровоградської області), коли кандидати, які обиралися по них у 1998 році (були вибори по пропорційній системі), здобули «свої округи», але з виключенням тих сільських районів, де вони були раніш найбільш популярні та могли б набрати багато голосів. У вже згадуваному окрузі у Кіровоградській області із складу округу були виключені два сільські райони та добавлені два інші, де кандидата, який балотувався раніше, практично ніхто не знав. Не кажучи вже про те, що в цих районах він не проводив підготовки до виборів, не зустрічався із виборцями, не проводив заходи, які б стимулювали населення голосувати за нього.

Якщо казати про комплектацію виборчих комісій, то при проведенні жеребкування, як відомо, більшість членів цих комісій була репрезентована партіями, які входять у правлячу політичну силу або підтримують її. У той же час такі нові політичні сили, як партії «Свобода» та «Удар», які реально претендували на проходження в парламент, у процесі жеребкування практично не здобули якогось серйозного представництва у складі виборчих комісій.

Окремого та більш уважного вивчення заслуговує такий напрям виборчої інженерії, як зміна термінів проведення виборів. Уважного, з одного боку, тому, що подібна практика застосовується і в інших цілком демократичних країнах. З іншого – тому, що подібна практика не завжди може бути віднесеною безпосередньо до виборчої інженерії. Дійсно, існують випадки, коли терміни проведення виборів переносяться у зв'язку із цілком об'єктивними причинами (наприклад, хвороба чи смерть посадової особи, яка була обрана раніше у законному порядку). Тому спеціально підкреслимо, що подібна «технологія» може бути віднесеною до виборчої інженерії, коли той чи інший кандидат (найчастіше – від влади) хоче скористатися певною ситуацією та провести вибори в інший термін (до речі – не завжди завчасно) із «вигодою» для себе. Тобто скористатися ситуацією, яка є найбільш сприятливою для відповідного кандидата, по-перше. Або, по-друге, з метою легітимації свого становища в цілому або у

громадській думці. Щодо першого «варіанта», можна казати про президентські вибори у Казахстані, Азербайджані, Білорусі; йдеться про періоди, коли їхні керівники ще не «забронювали». Другий варіант – проведені у 2013 році вибори мера Москви, коли Собянін (що, до речі, здобув лише 51% голосів при дуже низькій явці виборців на виборчі дільниці) вирішив піти на вибори раніше, оскільки хотів бути не призначенцем Путіна, а обраним мером.

Подібні випадки використання цього напрямку виборчої інженерії мали і мають місце і в Україні. Так, у 1994 році перший президент України Л.М. Кравчук, який, як кажуть, прислухався до думки не дуже кваліфікованих радників, вирішив піти на вибори, які повинні були відбутися пізніше, та програв ці дострокові вибори (аналіз причин цього не входить до завдань даної роботи), і президентом України Л.Д. Кучмою. Щодо відстрочення терміну виборів, то в Україні є дуже цікавий приклад, що торкається виборів мера Києва, повноваження якого закінчилися у середині 2013 року, але, завдяки позиції більшості у Верховній Раді, вибори мера відтермінуються до 2015 року. Зазначимо, що навіть висновки Конституційного суду України відносно терміну виборів у 2015 році торкалися лише переобрання міської ради, але не мера. От і ще один дуже характерний приклад виборчої інженерії. (Стаття готується у термін, коли проблема виборів київського мера ще до кінця не вирішена).

Ще один напрям реалізації виборчої інженерії, про який йшлося вище це масове переміщення традиційно більш консервативного сільського населення до міст або на збирання врожаю. Також мова може йти про організацію навчань для забезпечення «правильного» голосування більшої кількості людей. Ця «метода» досить активно використовувалася в Україні на початку 90-х років ХХ століття. Але її використання сьогодні з урахуванням низки причин дуже обмежено (війська скорочуються, організацією збирання врожаю займаються фермери і т.д.).

У той же час не скорочуються випадки використання з метою реалізації зусиль виборчої інженерії випадки використання судових процедур. Вперше, як відомо, вони активно були застосовані при призначенні третього туру виборів президента України наприкінці 2004 року, коли під впливом «майдану» суд «ліквідував» результати другого туру виборів та призначив третій тур, в якому здобув перемогу В.А. Ющенко. Подібна практика (використання судів при вирішенні політичних проблем) з того часу (раніш вона теж застосовувалася, але на прикладі вирішення значно менших по масштабу проблем) набула дуже широкого розмаху. Не будемо аналізувати усі відомі випадки, наприклад такі, як суд над Ю. Тимошенко

та Ю. Луценком. Скажемо лише про останні випадки, коли по ініціативі колишнього народного депутата Ю. Кармазіна (який нібито діяв тільки на свій розсуд) вже після виборів та прийняття присяги низкою народних депутатів (П. Балогою, О. Домбровським, І. Марковим) вони за рішенням судів були позбавлені депутатських мандатів. Зазначимо, що це приклади саме виборчої інженерії, оскільки за Конституцією України у цих випадках не було ніяких порушень, за які б депутати лишалися своїх мандатів. Вище ми розглянули шість основних напрямів виборчої інженерії, які застосовуються, і дуже активно, зокрема в Україні. Треба зазначити, що, окрім них, можна виділити ще декілька напрямів, технологій, які можуть бути названі скісними, тобто такими, що певним чином можуть використовуватися у процесі підготовки виборів із застосуванням інженерних, технологічних підходів. Це, поперше, використання різних виборчих систем: так, мажоритарна система дає більші можливості для використання різноманітних процедур і технологій для, скажімо, «управління» процесом виборів. По-друге, це впровадження різних бар'єрів, які повинні подолати політичні партії чи кандидати для того, щоб увійти в парламент або місцеві органи самоврядування. В залежності від «розміру» цих бар'єрів належить розподіл у процесі парламентських, наприклад, виборів та чи інша частка голосів, що належали політичним силам, які не пройшли в парламент.

По-третє, значні ресурси для реалізації завдань виборчої інженерії надає введення у виборчі законодавства норм, що регулюють чисельність виборців, які повинні прийти на виборчі дільниці для того, щоб вибори визначалися такими, які відбулися. В одній із наших статей ми вже наводили приклад, коли на проміжних виборах у Севастополі у липні 2013 року за переможця В. Новинського проголосували 53 відсотки виборців, що прийшли на виборчі дільниці. Якщо врахувати, що на них з'явилися лише 23,91% громадян, що мали змогу взяти участь у виборах, то за переможця виборів віддали голоси 12,7% громадян, що мешкають у відповідному окрузі та мають право голосу. До речі, певне значення має і процедура визначення переможця виборів: одна справа, коли він визначається за рахунок відносної більшості громадян, які взяли участь у виборах; інша – коли повинен набрати більше 50% голосів.

В усіх випадках використання виборчої інженерії, про які йшлося вище, ми безсумнівно маємо справу із використанням маркетингового підходу до організації і проведення виборчих кампаній. Саме методологія і методика використання електорального маркетингу застосовується у випадках, коли на потребу тих чи

інших політичних сил, правлячих режимів ставляться завдання винаходу та застосування певних технологій реалізації певних завдань, що ставляться перед організаторами виборів. Чого варта лише одна з описаних вище технологій «відбору» у народних депутатів депутатських повноважень за рішеннями судів при наявності депутатської недоторканості. Вважаємо, що спектр подібних «винаходів», призначених для виділення та закріплення тих чи інших переваг у процесі організації виборчих кампаній, на жаль, у найближчі роки в Україні буде розширюватися.

Висновки. Здійснений у статті аналіз проблем виборчої інженерії свідчить про те, що дійсно існують і активно застосовуються у виборчій практиці в Україні різноманітні технології, які призначені у межах існуючих законодавчих актів відносно проведення виборчих кампаній, виборчого законодавства надавати в процесі виборів певні переваги деякими їх

учасниками (у першу чергу представникам провладних політичних сил). Серед них у першу чергу можна виділити: внесення певних змін у виборче законодавство безпосередньо перед початком виборчої кампанії; маніпуляції із кордонами виборчих округів; введення правил обрання лояльних до певних політичних сил виборчих комісій; застосування судових процедур для реалізації нагальних потреб політичних сил, що мають змогу вирішувати проблеми організації виборів, та деякі інші.

Основними причинами використання виборчої інженерії в процесі проведення виборчих кампаній виступають маркетингові потреби їх учасників, що бажають вирішувати певні проблеми, пов'язані із корекцією результатів виборів на свою користь. Що ж до розробки технологій і процедур, що застосовуються у виборчій інженерії, то вони розробляються та впроваджуються саме в процесі реалізації електорального маркетингу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бебик В.М. Політологія: теорія, методологія, практика / В.М. Бебик. – К.: МАУП, 1997. – 248 с.
2. Полторак В.А. Выборча інженерія / В.А. Полторак // Соціологія політики: Енцикл. Словник / Авт.-упоряд.: В.А. Полторак, О.В. Петров, А.В. Толстоухов. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2009. – С. 51-52.
3. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания: Пер. с нем. / Э. Ноэль-Нойман. – М.: Прогресс – Академия, Весь Мир, 1996. – 352 с.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2013

REFERENCES:

1. *Bebyk V.M. Politologhija: teoriya, metodologhija, praktyka. (Political science: theory, methodology, practice). MAUP, 1997. 248 p.*
2. *Poltorak V.A. Vyborcha inzhenerija. (Electoral engineering). Publisher European University, 2009. 51 – 52 p.*
3. *Noelle-Neumann E. Obshhestvennoe mnenye. Otkrutye spyraly molchanyja (Public opinion. The opening of the spiral of silence). The Academy, All the World, 1996. 352 p.*

Шинкаренко Олена Євгенівна – кандидат соціологічних наук
Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького
Адреса: 72319, м. Мелітополь, вул. Леніна, 20
E-mail: shinklena1@rambler.ru

Shinkarenko Olena Yevhenivna – PhD in sociology
Melitopol state pedagogical university of Bohdan Khmelnytsky
Address: 20, Lenin Str., Melitopol, 72319
E-mail: shinklena1@rambler.ru